

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Надтоки Віктора Олександровича
«Формування гідрологічних понять у процесі навчання фізичної
географії учнів загальноосвітніх навчальних закладів»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за
спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (географія)

1. Актуальність обраної теми дослідження, її зв'язок з планами та напрямками науково-дослідних робіт наукових установ і організацій, державними й галузевими науковими програмами.

Одним із завдань географічної освіти на сучасному етапі є впровадження принципів особистісно зорієнтованого навчання та компетентісного підходу, що зумовлює потребу в розробці й теоретичному обґрунтуванню нових підходів до навчання географії в цілому та формування понять, як обов'язкового елементу змісту географічної освіти, зокрема. В дидактиці і методиці навчального предмету поняття розглядаються як основна одиниця знань, що являє собою узагальнене відображення дійсності. Засвоєння слів, що позначають поняття, формування спроможності правильно їх вживати складають значну частину процесу навчання географії, тому дослідженню географічних навчальних понять традиційно приділяється значна увага в педагогічній теорії та практиці загальноосвітньої школи. Проте гідрологічні поняття, як основа для формування фізико-географічних знань, ще не були предметом спеціального дослідження. Актуальність формування гідрологічних понять зумовлена також загостренням проблеми кількісного і якісного виснаження водних ресурсів в світі та Україні, що посилює позиції географії в реалізації проектів з освіти в інтересах сталого розвитку і формування особистості, спрямованої на підтримку екологічної рівноваги в системі людина – природа.

Дисертаційна робота В. О. Надтоки підготовлена у відділі навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України. Дослідження проводилось в руслі основних напрямків науково-дослідної роботи відділу у зв'язку з виконанням теми «Науково-методичні засади формування і реалізації оновленого змісту географічної освіти в основній школі» (номер державної реєстрації 0112U000397). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Інституту педагогіки НАПН України (протокол № 5 від 26.04.2012 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 9 від 27.11.2012 р.).

Отже, робота В. О. Надтоки є першим комплексним дисертаційним дослідженням важливої методичної проблеми формування гідрологічних понять у процесі навчання фізичної географії, актуальної для педагогічної науки і з теоретико-методологічного, і з практичного поглядів.

2. Зміст та завершеність дослідження.

Дисертаційне дослідження В. О. Надтоки складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (216 найменувань на 23 сторінках) та 5 додатків. Усі результати роботи викладено на 233 сторінках тексту, основна частина – на 209 сторінках. Робота містить 23 рисунка та 26 таблиць. Повний обсяг дисертаційної роботи – 258 сторінок.

У *першому розділі* дисертації, який складається з чотирьох підрозділів, розкритий аналіз філософської, психолого-педагогічної, методичної та географічної літератури з проблеми формування гідрологічних понять у системі шкільних курсів фізичної географії. Розділ містить широкий огляд літератури з теоретичних аспектів досліджуваної проблеми, характеристику джерельної бази, понятійно-термінологічного апарату та методологію праці. У підрозділі 1.1. автор систематизував сучасні філософські, історичні та дидактичні підходи до виділення основних видів понять та пропустив гідрологічні поняття крізь призму загальнонаукової класифікації, розглянув дедуктивний, індуктивний та асоціативний методи формування наукових понять. Позитивом є те, що в підрозділі 1.2 гідрологічні поняття, що вивчаються у фізико-географічних курсах основної школи, розглядаються під кутом внеску у формування географічної компетентності учнів, що дозволило побудувати загальну модель її формування (рис. 1.8), розроблено алгоритм та технологію формування гідрологічних понять. У підрозділі 1.3 проведено ґрунтовне дослідження методики формування гідрологічних понять у системі шкільних курсів фізичної географії в історичному аспекті та пропонується внесення конструктивних змін до чинних навчальних програм, згідно з якими розроблено нове поурочне планування для шкільних курсів географії 6 – 8-х класів.

У *другому розділі* дисертаційної роботи, який складається з чотирьох підрозділів, відображена методика формування основних гідрологічних понять у шкільних курсах фізичної географії та результати її експериментальної перевірки. У першому підрозділі охарактеризовані методичні засади формування основних гідрологічних понять при вивченні початкового курсу фізичної географії, значну увагу приділено теоретичному обґрунтуванню схеми фільтрації та структурування гідрологічної інформації з метою ефективного формування основних гідрологічних понять та методичним особливостям їх засвоєння шестикласниками. У другому підрозділі розкрита методика формування гідрологічних понять у процесі навчання курсу географії материків і океанів у 7-му класі, при цьому акцентується увага на створенні учнівського комплексу та застосуванні підходів особистісно зорієнтованого, проблемного і проектного навчання та принципу блоковості у використанні інтерактивних карт та проблемних завдань в процесі формування гідрологічних понять. Методичні основи формування гідрологічних понять у процесі навчання курсу географії України висвітлено у третьому підрозділі. У четвертому підрозділі роботи

В. О. Надтоки містяться матеріали експериментальної перевірки результатів педагогічного дослідження, які передбачають впровадження методичної моделі формування гідрологічних понять з використанням «учнівського комплексу», який в кожному класі має свої методичні особливості відповідно до вікових можливостей учнів.

Окреслений зміст дисертаційного дослідження В. О. Надтоки відповідає рівневі та характеру дослідницьких завдань. Виклад матеріалу відзначається послідовністю та логічністю. Зміст розділів та висновків дисертаційної роботи свідчить про її цілісність і завершеність.

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їхня достовірність і новизна.

Висновки дисертаційного дослідження В. О. Надтоки ґрунтуються на всебічному дослідженні усіх аспектів перебігу навчально-виховного процесу з географії в основній школі. Достовірність наукових положень роботи підтверджується як опрацюванням великої кількості різнобічних літературних джерел (216 найменувань), емпіричних даних, так і ефективністю запропонованої методології, в основі якої лежить аналіз та методичне моделювання процесу формування гідрологічних понять на уроках географії в основній школі. Результативність дослідження визначається й продуктивним використанням емпіричних та статистичних методів дослідження, що проявилось у дослідно-експериментальній діяльності по перевірці гіпотези дослідження та визначення ефективності розробленої на основі методичної моделі технології формування гідрологічних понять. Висновки і рекомендації, що виносяться на захист, пройшли належну апробацію на 6 міжнародних і всеукраїнських конференціях та семінарах, обговорювались на засіданнях лабораторії географічної та економічної освіти Інституту педагогіки НАПН України.

Основними здобутками дисертаційної роботи В. О. Надтоки, які відзначаються науковою новизною, є:

- розробка алгоритму формування гідрологічних понять під час вивчення фізико-географічних курсів, який складається із 7-ми взаємопов'язаних етапів (с. 48 – 51, рис. 1.9) та технології його впровадження (с. 51 – 57);
- розробка дидактичної схеми відбору навчальної гідрологічної інформації (рис. 2.2, с. 103 – 105);
- виокремлення та врахування психолого-педагогічних умов, що забезпечують ефективне та продуктивне засвоєння гідрологічних понять (розділ 2, с. 113 – 115, с. 123 – 124, с. 147 – 148, с. 166 – 167);
- розробка та теоретичне обґрунтування методичної моделі формування гідрологічних понять у фізико-географічних курсах основної школи (рис. 2.1, с. 99) в цілому та виявлення специфіки використання «учнівського комплексу» у 6-му класі (рис. 2.5, с. 119 – 120), у 7-му класі (рис. 2.8, с. 154), у 8-му класі зокрема (рис. 2.11, с. 170 – 173);

- розробка і впровадження понятійної системи гідрологічних понять у складі 68 одиниць, що вивчаються у фізико-географічних курсах 6-8-х класів(с. 48, додаток Д на с. 258);
- удосконалення методики навчання фізичної географії, що полягає у впровадженні тематичних дослідницьких практикумів (с. 83 – 84), внесення змін до програм та поурочного планування курсів (с. 85 – 92), використання інформаційно-комунікаційних технологій (с. 111 – 112, с. 144 – 146) та проектного підходу до навчання (с. 161);
- подальшого розвитку набули положення науки щодо визначення та розкриття сутності понять як психолого-педагогічної та філософської категорії (розділ 1, с. 18 – 31).

4. Дискусійні питання та зауваження

Відзначаючи вагомість здобутків дисертаційного дослідження і за загальної позитивної оцінки, в дисертаційній роботі В. О. Надтоки є окремі дискусійні моменти, а також суперечності деяких підходів. Зокрема:

1. В роботі міститься розгорнутий аналіз підходів до визначення сутності понять як психолого-педагогічної та філософської категорії (підрозділ 1.1.1), проте відсутнє визначення власне «гідрологічних понять» як предмету дослідження і результату диференціації географічних навчальних понять.

2. У висновку до розділу 1 (пункт 3, с. 96), зазначено, що основними методами формування понять, в тому числі й гідрологічних, є індуктивний і дедуктивний методи, проте в тексті роботи (підрозділ 1.1.3) розглянуто три групи методів – дедуктивний, індуктивний та асоціативний, що на наш погляд і доцільно було б відобразити у висновках.

3. У висновку до розділу 1 (пункт 7, с. 96) доцільно уточнити за рахунок якої групи розширюється обсяг гідрологічних понять у 7-му класі.

4. Аналізуючи зміст гідрологічного навчального матеріалу в програмі курсу «Географія материків та океанів» (табл. 1.6 на с. 89) автор зосереджує увагу на водах суходолу, проте курс містить значну частину гідрологічного матеріалу по океанах.

Окреслені дискусійні моменти, зауваження та огріхи в оформленні роботи зумовлені новизною та багатогранністю досліджуваних наукових проблем і лише підтверджують вагомість одержаних результатів.

5. Значущість дослідження для науки і практики та шляхи його використання.

Наукове обґрунтування методичної моделі та технології формування гідрологічних понять у процесі навчання географії в основній школі, вдосконалення особистісно зорієнтованого та компетентісного підходів до формування знань в галузі методики навчання географії за допомогою застосування індивідуального «учнівського комплексу» – усі ці здобутки дисертаційної роботи В. О. Надтоки підтверджують її теоретико-

методологічне значення. Результати дослідження дисертанта були широко використані в навчальному процесі у Білоцерківській СШ I-III ступенів № 9 Київської обл. та при підготовці студентів спеціальності 6.040104 «Географія» в Інституті природничо-географічної освіти та екології НПУ імені М.П. Драгоманова, при викладанні курсів підвищення кваліфікації для учителів географії у Дніпропетровському ОІППО, Полтавському ОІППО та Київському ОІПОПК. Перспективним є їхнє подальше використання у процесі формування нових навчальних планів, програм, науково-методичних посібників та підручників зі шкільних курсів фізичної географії для 6-8-х класів і в системі вищої та післядипломної педагогічної освіти.

6. Повнота викладених основних наукових результатів дисертації в опублікованих працях та авторефераті.

Згідно зі встановленими вимогами основні положення дисертації достатньо повно відображені в опублікованих працях, позаяк здобувачем за темою дисертації опубліковано 12 наукових праць (8 – одноосібних), у т.ч. 4 статті у наукових фахових виданнях з педагогічних наук, що входять до переліку, затвердженого Міністерством освіти і науки України, 2 статті у зарубіжних виданнях і виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз. Результати роботи пройшли апробацію на 6 вітчизняних та міжнародних наукових конференціях та семінарах. Публікації автора відображають усі етапи і результати дисертаційного дослідження. Застосування великої кількості графічного матеріалу і таблиць відповідає сучасній науковій аргументації.

Автореферат дисертації В. О. Надтоки, написаний літературною українською мовою, повно й адекватно розкриває зміст основних її розділів і параграфів.

7. Відповідність дисертації порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань.

Дисертація В. О. Надтоки відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 щодо дисертаційних робіт, які подаються на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Дисертаційна робота і автореферат оформлені згідно з основними вимогами до такого роду робіт.

8. Загальний висновок.

Дисертаційна робота В. О. Надтоки є самостійною завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані теоретичні й практичні результати, які у сукупності забезпечують вирішення важливої наукової проблеми, суть якої полягає у розробці методики формування

гідрологічних понять у процесі навчання географії в основній школі. Дисертація відзначається новизною та обґрунтованістю наукових положень, відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України щодо дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук, а її автор, Надтока Віктор Олександрович, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (географія).

**Офіційний опонент –
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри географії та краєзнавства
Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка**

[Handwritten signature] А. А. Шуканова

Підпис *[Handwritten signature]*
Засвідчую
Пров. фахівець
відділу кадрів *[Handwritten signature]* С.О.Бондаренко